

DOI: <https://doi.org/10.15407/bv2024.02.087>
УДК 027.7/ 001.9(02)

Алла Беба,

<https://orcid.org/0000-0002-3704-1653>,

молодша наукова співробітниця,
відділ бібліотечних зібрань та історичних колекцій,
Інститут книгознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, (м. Київ, Україна)
просп. Голосіївський, 3, Київ, 03039, Україна

e-mail: charrado2017@ukr.net

Книжкові знаки як джерело вивчення історичної книгозбірні Подільської духовної семінарії

Мета статті – аналіз власницьких та дарчих написів, з метою встановлення первинних власників книг бібліотеки Подільської духовної семінарії, яка зберігається у відділі бібліотечних зібрань та історичних колекцій Інституту книгознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. **Методологія дослідження** полягає в застосуванні системного, історичного та хронологічного методів, що дозволяє дослідити історію формування книжкового зібрання та шляхи надходження книг до наукової книгозбірні. **Наукова новизна** полягає в застосуванні аналізу власницьких та дарчих написів на книгах із зібрання фундаментальної бібліотеки, в процесі дослідження історії Подільської духовної семінарії. За написами зроблено спробу простежити шляхи, якими книги потрапили до книгозбірні семінарії. **Висновки.** З'ясовано, що фонд фундаментальної бібліотеки Подільської духовної семінарії формувався з різних джерел. Переважна більшість книг наукового характеру потрапила до книгозбірні семінарії після закриття польських освітніх установ та монастирів, що знаходились на теренах Поділля. За часом існування монастирських бібліотек ці видання відносяться до стародруків. За книжковими знаками атрибутовано книги з приватних бібліотек. Встановлено, що одним з найбільших приватних зібрань, яке влилося до складу фундаментальної бібліотеки, належало архієпископу Подільської та Брацлавської єпархії Іоаннікію (Никифорович-Полонський І. (1742–1819)). Виявлено та досліджено дарчі написи, які належать знаним діячам церкви та меценатам. Крім того, виявлено авторів, які дарували свої книги до книгозбірні семінарії. З'ясовано, що невелика частина книг потрапила до фундаментальної бібліотеки із Подільської губернської бібліотеки, про що свідчить штамп на титульній сторінці примірників.

К л ю ч о в і с л о в а: книжкові знаки, дарчі написи, Подільська духовна семінарія, Іоаннікій (Никифорович-Полонський), Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського.

Актуальність теми дослідження. Створення електронних каталогів і якомога ширше представлення складу наукових бібліотек України до інформаційного простору спонукає уважно опрацьовувати кожену книгу. Важливим наслідком такого опрацювання є виявлення написів, автографів, книжкових знаків. Їх виявлення надає інформацію про шляхи потрапляння книг та формування книжкового зібрання історичної бібліотеки Подільської духовної

семінарії. За допомогою виявлених провенієнцій зроблено спробу встановити власників та дарувальників книг наукової книгозбірні семінарії.

Аналіз досліджень і публікацій. Питаннями ролі та місцем бібліотек духовних навчальних закладів Подільської єпархії, в тому числі бібліотеки Подільської духовної семінарії, займалися різні науковці. Так дослідниця О. Б. Айвазян [1–2] торкається питань створення та формування книгозбірень Подільської семінарії. Значну увагу вона приділяє формуванню фонду учнівської бібліотеки семінарії. І. О. Старенький [15] висвітлює питання діяльності бібліотек духовних освітніх закладів, насамперед, бібліотеки Подільської духовної семінарії та її роль у збереженні і популяризації пам'яток друку та письма в XIX – на початку XX ст. Але питання вивчення власницьких та дарчих написів книг бібліотеки Подільської духовної семінарії, що зберігаються у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського, поки залишаються поза увагою дослідників.

Мета статті – аналіз власницьких та дарчих написів, з метою встановлення первинних власників книг бібліотеки Подільської духовної семінарії, яка зберігається у відділі бібліотечних зібрань та історичних колекцій Інституту книгознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

Виклад основного матеріалу. Подільська духовна семінарія, з кінця XVIII ст. і до початку XX ст., була головним осередком освіти та науки на Правобережній Україні. При Подільській семінарії існували дві бібліотеки: фундаментальна та учнівська. У відділі бібліотечних зібрань та історичних колекцій зберігається 1100 примірників з колекції книг історичної бібліотеки Подільської духовної семінарії. Характерною ознакою приналежності зібрання є наліпка на палітурці з друкованим написом: «Фундаментальная библиотека Подольской духовной семинарии». Також виявлено 58 часописів, що належали різним відділенням учнівської бібліотеки. Її створення почалося в 1846 р., а поділ на три відділення відбувся у 1862 р. у відповідності до розпорядження семінарського начальства – окремо для учнів нижчого відділення (1–2 клас), середнього відділення (3–4 клас) та богословського відділення (5–6 клас). Створення та стан учнівських бібліотек чітко прописували Правила учнівської бібліотеки Подільської духовної семінарії від 10 листопада 1867 р., що затвердив єпископ Подільський та Брацлавський Леонтій (І. О. Лебединський (1822–1893)), де вказано, що за кількістю існуючих у семінарії відділень: нижчого, середнього та вищого, бібліотека поділялась на три відділення. Кожне відділення бібліотеки комплектувалося посібниками у відповідності з учнівською програмою, мало своє коло читачів переважно з того класу, на пожертвування якого воно поповнювалось, і становило як би власність зазначеного класу, а всі три, взяті в сукупності, складали недоторкану власність семінарії як навчального закладу. Із розділу першого «Правил» дізнаємося, що бібліотека існувала та утримувалась виключно на кошти, внесені, перш за все, учнями семінарії. Для обліку коштів велися дві шнурові книги за підписом ректора та печаткою семінарії: одна – для обліку всіх грошових внесків; друга – для обліку всіх витрат на утримання бібліотек. В обов'язки бібліотекаря, який вибирався із числа викладачів семінарії, входило складання та ведення каталогів

книг, а також кожне півріччя ним подавався звіт до правління семінарії про стан бібліотечного фонду та всі витрати з цим пов'язані. Розділи 3 та 4 «Правил» прописували порядок видачі книг вихованцям семінарії та про відповідальність при недбалому відношенні чи втраті книги [14, с. 116–118].

Звіти про комплектування та стан фонду учнівських бібліотек друкувалися у часопису «Подольские Епархиальные Ведомости», окремо богословської учнівської бібліотеки, бібліотеки середнього відділення та бібліотеки нижчого відділення за різні роки: 1867/8, 1868/9, 1870, 1879/80. У них детально висвітлено питання забезпечення книгами бібліотек семінарії. Так, зі звіту про стан богословської учнівської бібліотеки за першу половину навчального року 1867/68, виявилось за каталогом, складеним на початок звітнього періоду, що відділення становило 450 одиниць книг, брошур та періодичних видань. Подальша робота завідувача учнівської бібліотеки богословського відділення Н. Коп'єва, сприяла збільшенню грошових надходжень для купівлі необхідної літератури. Також, фонд поповнився новими надходженнями з проповідництва, історії церкви, педагогіки, які зробили викладачі семінарії: Н. Коп'єв, Є. С. Струмінський, Д. А. Синицький, А. Я. Павлов та інші. На кінець звітнього періоду каталог нараховував вже 730 книг [13, с. 118–127].

На відміну від учнівської бібліотеки, фундаментальна книгозбірня комплектувалася з інших джерел. Виявлені та досліджені книжкові знаки дають змогу стверджувати, що значна частина книг наукової бібліотеки семінарії формувалась літературою закритих польських освітніх установ та монастирів, про що вказують власницькі написи: «Ex Bibliot. Szarogroden. Bazyl. Monastyr.», який було виявлено на 30 примірниках. Можемо стверджувати, що після переходу Шаргородського уніатського василіанського монастиря до православного підпорядкування, зібрання його бібліотеки влилися до складу фундаментальної бібліотеки новоствореної духовної семінарії. Інший напис «Bibliot. Colleg. Bragil. Ord. PPP. Trinitatis», що виявлено на 15 примірниках, вказує на приналежність цих книг монастирю католицького жебрачого чернечого ордену Пресвятої Трійці (Ordo Sanctissimae Trinitatis), що знаходився в містечку Браїлов на Вінничині. П'ять примірників мають власницький напис «De Libris Bibliot. contus Janoviensis Patrum Bernardinow», який свідчить про приналежність цих книг монастирю отців бернардинів, що знаходився у містечку Янів (нині Іванів, Калинівського р-ну, Вінницької обл.). Дев'ять книг мають власницький напис латиною «Ex Bibliotheca PP. Capucinatorum Zbrzyzensis», який вказує на приналежність книг до римо-католицького чернечого ордену капуцинів, які мали монастир в містечку Збриж, на Поділлі (нині Кам'янець-Подільський р-н, Хмельницька обл.). Ще один власницький напис, який виявлено лише на одному примірнику книги під назвою «Lilium ad influxum pectoralis Phæbi D. Thomæ Aquinatis mirabiliter reflorescens seu Candor philosophiæ naturalis» [18], яку було видано у Львові 1751 р. авторства радника Польської провінції Ордену босих кармелітів Анастасія Големб'овського (Gołembowski, Anastazy od Najświętszej Trójcy), вказує на приналежність книги до монастиря католицького Ордену капуцинів,

в місті Дунаївці, нині Хмельницька обл. – «*Ex Bibliotheca Patrum Carusinoꝝ Dunajowcensium*». Джерелознавчий аналіз монастирських зібрань показав, що значну частину їх становлять стародруковані видання латиною.

Книжкові знаки дають нам змогу визначити, що багато книг надійшло з приватних бібліотек. Однією з найбільших приватних колекцій, яка влилася до складу наукової книгозбірні семінарії стало зібрання, що належало першому православному архіпастирю Поділля, архієпископу Подільської та Брацлавської єпархії Іоаннікію (І. Никифорович-Полонський (1742–1819)). Про приналежність до бібліотеки архієпископа вказує рукописний напис латиною: «*E Bibliotheca Archiepiskopa Joannicii applicatus est hie liber Seminarii Camenecensis Podoliensis 1819 Anno 1 Aprilis*» – «З бібліотеки архієпископа Іоаннікія передано до бібліотеки семінарії Кам'янець- Подільської 1819 року 1 квітня». Відомо, що преосвящений Іоаннікій був високоосвіченою людиною. Його власна бібліотеку складалася з книг як богословського характеру так і історичних, філософських, філологічних та математичних дисциплін різними європейськими мовами. Про життя архієпископа залишилось небагато відомостей. Народився він 1742 р. у м. Полонному Волинської губернії в родині селянина. Отримавши освіту в Київській духовній академії, став викладачем Смоленської духовної семінарії, потім був законовчителем у Сухопутному кадетському корпусі в Санкт-Петербурзі. Згодом він був відізваний єпископом Феодосієм (Ф. Голосницький (1723–1786)) до Тамбова для облаштування там семінарії, де з 1779 по 1790 рр. був ректором. Також був ігуменом в різних православних монастирях, зокрема в Чернігові та Нижньому Новгороді, був архімандритом Московського Донського монастиря та членом синодальної контори. Тут 13 травня 1795 р. Іоаннікія було висвячено в єпископа Брацлавського та Подільського [9, с. 461–477]. В 1795 р., після прибуття на Поділля, архієпископ опікувався заснуванням духовних навчальних закладів у своїй єпархії. У 1797 р. стараннями преосвященного Іоаннікія було відкрито Подільську духовну семінарію. Відомо, що архіпастир власним коштом утримував бідних семінаристів, турбувався про розширення семінарських будівель та жертвував до семінарської бібліотеки книги.

Сам Архієпископ Іоаннікій раптово помер на 78 році життя від паралічу, що стався 7 лютого 1819 р. Вже після смерті виявилось, що він не залишив письмових розпоряджень чи заповітів на своє майно, тому духовна консисторія зробила детальний опис речей померлого, для подальшої передачі близьким. Всі присутні в Кам'янці родичі покійного одностайно висловили бажання клопотати перед єпархіальним начальством про передачу всього майна, двоюрідному брату архієпископа Н. М. Заварицькому, з тим щоб він потім розподілив його між усіма рідними на свій власний розсуд. [17, с. 61–69]. Подільська консисторія 4 березня 1819 р. постановила все майно передати у власність Н. М. Заварицького, що і було зроблено 7 березня. 15 березня 1819 р. спадкоємці Н. М. Заварицький, І. Полонський, Ф. Полонський та А. Троянська звернулись до Подільської консисторії з проханнями передати у дар Подільській духовній семінарії особисту бібліотеку архієпископа Іоаннікія. В поданому 20 березня письмовому зверненні

читаємо: «Знаючи прихильність покійного родича нашого архієпископа Іоаннікія та його особливу старанність до училищ, передусім їм заведеним і влаштованим, і благоговіючи до його волі, завжди для нас священної, запропонували ми всю бібліотеку, що залишилася після нього, віддати назавжди Подільській семінарії, та просимо консисторію по доданим при цьому каталогам, доручити будь-кому з архієрейського дому прийняти від нас усі книги, а нам дати розписку, скільки саме і якою мовою отримано буде книг». По складеному реєстру виявилось «богословських, філософських, математичних, фізичних, історичних, риторичних, філологічних, лікарських, судових та різних періодичних видань – 591 том; грецькою, латинською, німецькою та французькою мовами – 288 томів, і польською мовою – 256 томів, а всього взагалі, рахуючи в тому числі географічні ландкарти – 1170 томів». Всі ці книги було передано до бібліотеки Подільської семінарії 2 квітня 1819 р. [17, с. 103–116]. Серед книг архієпископа є польськомовна праця викладача та директора Подільської духовної семінарії М. Мацієвського (1770–1832), яку було видано в Бердичівській друкарні кармелітів босих 1816 р.: «Wykład nauk i sposobu tychże dawania, w Gimnazyum Podolskiem» [19], де автор залишив такий дарчий напис: «Viro Eruditissimo u Exiellentissimo Archiepiscopo de Janiki – offeri Maciejovius» «Ерудиту та вченому архієпископу Іоаннікію».

Десять книг мають власницький напис латиною «Ex Libris Archimandrita Szargorodensis Innocentii», та «Academii Kioviensis hieromonach Innocentii 1789», що належить ректору Шаргородської семінарії Інокентію Ставецькому. Коротку інформацію про нього знаходимо в роботі митрополита Київського та Галицького Євгена (Є. О. Болховитінов (1767–1837)) «Вибрані праці з історії Києва», де вказано, що Інокентій Ставецький «1795 р. був Академії префектом і філософії вчителем до 1800 р., в якому травня місяця призначений архімандритом Кам'янець-Подільської єпархії в Шаргородському монастирі і був тамтешньої семінарії ректором, де й помер» [6, с. 261]. Архімандриту Інокентію також належав примірник дисертації українського вченого та натурфілософа Д. М. Веланського (1774–1847), що народився на Чернігівщині в містечку Борзна та закінчив Київську духовну академію: «Dissertatio physico-medica de reformatione theoriae medicinae et physicae auspicio philosophiae naturalibus inuente». Дисертація була затверджена без публічного диспуту, а автору присвоєно вчену ступінь доктора медицини. Робота вийшла в Петербурзі 1807 р. Веланський залишив слідуючий дарчий напис латиною: «Viro excellentissimo, doctissimo optimo Archimandrita Innocentio donat autor Wellansky 31 die Maij 1808. Petropoli», «Прекрасній людині та вченому архімандриту Інокентію подарована автором Веланським 31 травня 1808» [20].

Зібрання наукової книгозбірні поповнювалися також завдяки авторським примірникам, які дарувалися, перш за все, викладачами та вихованцями семінарії: «В библиотеку семинарии 1835 г. 17 окт.» від перекладача Фадея Паєвського, старшого вчителя Подільської губернської гімназії, книга прусського історика та державного діяча Фрідріха Ансильона «Рассуждение о пользе истории

(из Ансильйона)» [4]. «В библиотеку Подольской духовной семинарии от автора, бывшего воспитанника семинарии» А. Войткова історико-біографічний нарис під назвою: «Иов Базелевич, епископ Переяславский и участие его в церковно-политической жизни Польской Украины (1771–1776)», виданий в Києві друкарнею Горбунова І. І. в 1903 р. [7]. Інший дарчий напис належав перекладачу Феофілу Пасхалідісу «В Фундаментальную Библиотеку Подольской Духовной Семинарии 18.12.1895» на книзі: «Высокопреосвященнейшего Никифора (Гликаса), митрополита Мифимнского Слова, с греческого перевел иеродиакон Феофил Пасхалидис помощник инспектора С.-Петербургской Духовной Академии», виданою в С.-Петербурзі 1895 р. [11]. Ще один дарчий напис належить випускнику Подільської духовної семінарії Гречулевичу В. В (1822–1885), на виданні його фундаментальної праці: «Сравнительное обозрение Четверо-Евангелия, яку автор подарував єпископу Могилевському та Мстиславському Анатолію (А. В. Мартиновський (1793–1872)): «Его Высокопреосвященству Преосвященнейшему Анатолію, єпископу Могилевкому и Мстиславскому и разных орденов Кавалеру, милостивейшему Архипастырю и отцу, убогая лепта от всепреданнейшего послушника и усердного богомольца священника Василия Гречулевича 30 ноября, 1849 г. С.П.Б.». Відомо, що єпископ Анатолій був родом з Поділля, у 1801 р. вступив до Подільської духовної семінарії, а через двадцять років став її викладачем [8].

Привертають увагу дарчі написи, які, на перший погляд, не мають відношення ні до Подільського краю, ні до семінарії. При вивченні ж простежується тісний зв'язок цих людей з Україною та Поділлям. Одна з них: «Наследство Его Высокопреподобия отца ректора Псковской семинарии Антония. Собственность ученика философии Ивана Антониевского». Можемо лише припустити, що книга належала, в свій час, архієпископу Кишиневському та Хотинському Антонію (О. А. Шокотов (1799–1871)). Життя та служіння архієпископа Антонія було тісно зв'язано з Україною. Він народився на Харківщині поблизу міста Ізюм. Початкову освіту отримав у Харківському колегіумі. В 1823 р., закінчивши курс Київської духовної академії зі ступенем магістра, став професором математики та німецької мови в Полтавській семінарії. В кінці 1825 р. Антонія переведено до Київській духовній академії бакалавром філософських наук, а з 1831 р. він екстраординарний професор академії. В 1836 р. зведений в сан архімандрита, а 23 червня призначений ректором Полтавської духовної семінарії, яку очолював до 1841 р. [5, с. 170–177].

Інший рукописний дарчий напис «Его Высокопреподобию, настоятелю Арсениево-Комельского монастыря высокопреподобнейшему священнику игумену Никону, всеусерднейшее подношение. Николай Александров 3 августа 1860 г. Санкт-Петербург». Книгу «Сборник церковно-гражданских постановлений в России, относящихся до лиц православного духовенства» [3] подаровано автором Олександровим Миколою Іоакимовичем, скоріш за все, Никону Пономареву (?–1866), який був настоятелем Арсенієво-Комельського монастиря у 1859–1866 рр. Інформацію про нього знаходимо в часопису «Вологодские

Епархиальные Ведомости» за 1869 р.: «Материалы для историй Вологодской семинарии» в розділі третьому, де подаються короткі біографічні відомості про викладачів церковної історії семінарії. Никон Пономарев народився в Києві в сім'ї міщан. По закінченню курсу наук в Київській духовній академії в 1843 р., він прийняв чернецтво. З 13 грудня 1843 р по 1 березня 1844 був інспектором та вчителем в Телавському духовному училищі (Грузія), з березня переведений до Тифліського духовного училища, а з травня призначено викладачем Закону Божого у Тифліській гімназії. 31 травня 1848 р. він прийняв сан ігумена. В 1849 р., за поданням, переведено до Подільської єпархії та призначено наглядачем та вчителем Барського духовного училища, разом з тим, призначено настоятелем православного Барського Свято-Покровського чоловічого монастиря (нині діючий кармелітський монастир у м. Бар, Вінницька обл.). В 1853 р. за наказом синоду від 31 жовтня переведений до Вологодської семінарії на посаду наставника церковно-історичних наук. В квітні 1857 його призначено настоятелем Володимирівської Заонікієвої пустині (нині Заонікієвська Богородице-Володимирівська пустинь, Вологодська обл. Росія) 5 вересня 1859 р. його було призначено настоятелем Арсенієво-Комельського монастиря (Вологодська обл. Росія), очільником якої залишався аж до своєї смерті. В 1860 р., за поданням, рішенням синоду від 11 січня звільнено з посади наставника духовних училищ. Помер 21 лютого 1866 р. [12, с. 835–836].

На примірнику книги архімандрита Фотія (Спаський П. М. (1792–1838)) «Устав Новгородского первоклассного Юрьева общежительного монастыря», виданою в Москві 1832 р.[16], знаходимо дарчий напис єпископа Арсенія (Москвін Ф. П. (1795–1876)): «Благословение боголюбивой и богоугодной Варваре Александровне Сухотиной от Арсения епископа Тамбовского и Шацкого 17 день 1836 год». Ім'я Варвари Олександрівни Сухотіної тісно пов'язано з Богородице-Знаменським Сухотінським монастирем, який було засновано в середині ХІХ ст. подружжям поміщиків Сухотіних Петра Гавриловича та Варвари Олександрівни. У похилому віці, подружжя дало Богу обітницю влаштувати власним коштом у своєму маєтку монастир, на користь якого Варвара Олександрівна передає всю свою панську садибу з будівлями і кам'яною огорожею, сад, город, 170 десятин землі. Але як саме книга потрапила до бібліотеки Подільської семінарії дізнатися важко, адже єпископ Арсеній приїхав до України лише через п'ять років по тому. Подальші 30 років його служіння були вже тісно пов'язані з нашою країною. У 1841 році його призначено архієпископом Подільської єпархії. Через сім років переведено архієпископом до Варшавської кафедри та призначено управляти Волинською єпархією, та бути архімандритом Почаївської лаври. У 1860 Арсеній став митрополитом Київським і Галицьким і Києво-Печерської Успенської лаври священноархімандритом. Помер в 1876 р. та похований у Києво-Печерській лаврі [10, с. 60].

Невелика частина книг потрапила до фундаментальної бібліотеки із Подільської губернської бібліотеки. Про це свідчить печатка з написом: «Подоль: Губерн: Публичная Библиотека». «Из Публичной Подольской Губернской Библиотеки.

Даренная г. помещицым сыном Подольской Губернии Ушицкого уезда Тадейем Зеленеvским 2 февраля 1835 г. Z Ksieg Tadeusza Zieleniewskiego». «Из Публичной Подольской библиотеки даренная г. учителем Немировского Уездного училища Булгаровским 27 декабря 1835 года».

Висновки. Історико-хронологічний аналіз власницьких та дарчих написів колекції фундаментальної бібліотеки Подільської духовної семінарії показав, що фонд наукової книгозбірні формувався із різних джерел. Переважна більшість книг потрапила до семінарії з бібліотек закритих католицьких монастирів, що знаходились на території Подільського краю: Шаргородського уніатського василіанського монастиря, католицького жебрачого чернечого ордену Пресвятої Трійці (Браїлов), монастиря католицького Ордену капуцинів, в м. Дунаївці, римо-католицького чернечого ордену капуцинів в містечку Збриж та ін. Значне місце серед книг бібліотеки зайняла особова колекція архієпископа Іоаннікія, що влилася в масив наукової книгозбірні після смерті власника за письмовою згодою родичів покійного про передачу книг до бібліотеки. Також виявлено примірники з власницькими написами ректора Шаргородської семінарії Інокентія Ставецького. Під час дослідження формування наукової книгозбірні Подільської семінарії було виявлено авторів, які дарували свої наукові праці до бібліотеки семінарії, та осіб, які залишили дарчі написи відомим діячам церкви та меценатам: А. Войтков, Ф. Пасхалідіс, Ф. Паєвський, єпископ Віталій (В. В. Гречулевич), митрополит Арсеній (Ф. П. Москвін) та іншим. З'ясовано, що зібрання римо-католицьких монастирів, які влилися до складу наукової книгозбірні Подільської духовної семінарії, представлені стародруківаними виданнями, які можуть бути об'єктом більш досконалого наукового дослідження.

Список бібліографічних посилань

1. Айвазян О. Б. Бібліотека Подільської духовної семінарії середина XIX – початок XX ст. *British Journal of Science, Education and Culture*. London, 2014. №. 1 (5), January-June, Vol. II. P. 76–80.
2. Айвазян О. Б., Прокопчук В.С. Бібліотеки Поділля (друга половина XIX – початок XX ст.) : монографія. Кам'янець-Подільський: Видавець ПП Звелейко Д. Г., 2016. 256 с.
3. Александров Н. И. Сборник церковно-гражданских постановлений в России, относящихся до лиц православного духовенства. С.-Петербург: Типография Главного Штаба Его Императорского Величества по военно-учебным заведениям, 1860. 232 с. (шифр: Ф. Б. Подольск. дух. сем. IV.2.13.22).
4. Ансильон Ф. Рассуждение о пользе истории (из Ансильйона) / перевел с французского старший учитель Каменец-Подольской губернской гимназии Ф. Паевский. [Б. м.]. 20 с. (шифр: Ф. Б. Подольск. дух. сем. VIII.2.20.95).
5. Антоний архиепископ Кишиневский и Хотинский (некролог). *Странник*. 1871. Т. 2. С. 170–177.
6. Болховитінов С. О. Вибрані праці з історії Києва / Упорядник Т. Ананьєва. Київ : Либідь – ІСА, 1995. 488 с.
7. Войтков А. Иов Базелевич, епископ Переяславский и участие его в церковно-политической жизни Польской Украины (1771–1776). Киев: Типография И. И. Горбунова, 1903. 194 с. (шифр: Ф. Б. Подольск. дух. сем. II.6.-231).
8. Віталій (Гречулевич). Сравнительное обозрение Четверо-Евангелия, в хронологическом порядке, как пособие при изучении Евангельской истории по самому Священному Писанию, без

помощи учебника, с картою Палестини, изображающею путешествия Иисуса Христа, и указателем всех церковных чтений из четырех евангелистов. С.-Петербург : Печатано в типографии К. Крайя, 1849. 32 с. (шифр: Ф. Б. Подольск. дух. сем. I.2.3.15).

9. Материалы для истории православия в Подолии. Учреждение Брацлавской и Подольской епархии и устройство ея при преосвященном Иоанникии, архиепископе Подольском и Брацлавском (1795–1819 гг.). *Подольские Епархиальные Ведомости*. 1885. № 22. С. 461–477.

10. Зверинский В. В. Монастыри в Российской империи. С.-Петербург, 1887. 64 с. (шифр: КПЛ ХХ 3/3).

11. Никифор (Николаос Гликас; митроп.). Высокопреосвященнейшего Никифора (Гликаса), митрополита Мифимнского Слова / с греческого перевел иеродиакон Феофил Пасхалидис. С.-Петербург : Типография М. Д. Ломковского, 1895. 92 с. (шифр: Ф. Б. Подольск. дух. сем. V.3.-.1092).

12. Никон Пономарев (1853–1860). Некролог. *Вологодские Епархиальные Ведомости*. 1869. № 22. С. 835–836.

13. Отчет о состоянии богословской ученической библиотеки Подольской духовной семинарии за первую половину учебного 1867/8 года. *Подольские Епархиальные Ведомости*. 1868. № 6. С. 118–127.

14. Правила для ученической библиотеки Подольской духовной семинарии, утвержденные его преосвященством, преосвященнейшим Леонтием, епископом Подольским и Брацлавским, 10 ноября 1867 года. *Подольские Епархиальные Ведомости*. 1868. № 6. С. 116–118

15. Старенький І. О. Бібліотеки духовних навчальних закладів Подільської єпархії і їх роль у збереженні пам'яток друку і письма. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. 2013. Вип. 3. С. 176–181.

16. Фотий (Спаский) Устав Новгородского первоклассного Юрьева общежительного монастыря. Москва: В Синодальной типографии, 1832. 76 с. (шифр: Ф. Б. Подольск. дух. сем. II.5.-.238).

17. Якубович В. Высокопреосвященный Иоанникий архиепископ Подольский и Брацлавский кончина и распределение наследниками его имущества. *Подольские Епархиальные Ведомости*. 1892. № 4. С. 61–69; № 6. С. 103–116.

18. Gołembowski A. Lilium ad influxum pectoralis Phæbi D. Thomæ Aquinatis mirabiliter refflorescens seu Candor philosophiæ naturalis. Leopoli: [Typis Collegii Societatis Jesu], 1751. 220, 101 p. (шифр: Ф. Б. Подольск. дух. сем. XI.4.97.164).

19. Maciejowski M. Wykład nauk i sposobu tychze dawania, w Gimnazyum Podolskiem. Berdyczow: Drukowano u XX Karmelitow, 1816. 95 s. (шифр: Ф. Б. Подольск. дух. сем. XIII.9.9.28).

20. Wellanski D. M. Dissertatio physico-medica de reformatione theoriæ medicinae et physicae auspicio philosophiæ naturalibus inuente. Petropoli: Typis Administrationis Medicae, 1807. 240 c. (шифр: Ф. Б. Подольск. дух. сем. XIII.5.56.119).

References

1. Aivazian, O. B. (2014). Biblioteka Podilskoi dukhovnoi seminarii seredyna XIX – pochatok XX s. [Library of Podolsk Theological Seminary mid XIX – early XX century]. *British Journal of Science, Education and Culture*, 1(5), 76-80. London, England. [In Ukrainian].

2. Aivazian, O. B., & Prokopchuk, V. S. (2016). Biblioteki Podillia (druga polovyna XIX – pochatok XX st.) [Libraries of Podillya (second half of XIX – beginning of XX century)]. Kamianets-Podilskiy, Ukraine. [In Ukrainian].

3. Aleksandrov, N. I. (1860). Sbornik tcerkovno-grazhdanskikh postanovlenii v Rossii, otnosiashchikhsia do lits pravoslavnogo dukhovenstva [Collection of ecclesiastical and civil regulations in Russia relating to persons of the Orthodox clergy]. Sankt-Peterburg, Russia. [In Russian].

4. Ansilon, F. [S. A.] Rassuzhdenie o polze istorii (iz Ansilion) [Discourse on the usefulness of history]. [S. L.] Russia. [In Russian].

5. (1871). Antonii arhiepskop Kishinevskii i Hotinskii (nekrolog) [Anthony Archbishop of Chisinau and Khotyn (obituary)]. *Strannik*, 2, 170-177. Sankt -Peterburg, Russia. [In Russian].

6. Bolkhovitinov, Ye. O. (1995). *Vybrani pratsi z istorii Kyieva*. [Selected works on the history of Kyiv]. Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].

7. Voitkov, A. (1903). *Iov Bazelevich, episkop Pereyaslavkii i uchastie ego v tserkovno-politicheskoi zhizni Polskoi Ukrainy (1771–1776)* [Job Bazelevich, Bishop of Pereyaslavl and his participation in the ecclesiastical and political life of Polish Ukraine (1771–1776)]. Kiev, Ukraine. [In Russian].

8. Vitalii (Grechulevich). (1849). *Sravnitelnoe obozrenie Chetvero-Evangeliia, v khronologicheskom poriadke, kak posobie pri izuchenii Evngelskoi istorii po samomu Sviashchennomu Pisaniiu, bez pomoshchi uchebnika, s kartoiu Palestiny, izobrazhaiushcheiu puteshestvie Iisusa Khrista i ukazatelem vsekh tserkovnykh chtenii iz chetyrekh evangelistov* [Comparative review of the Four-Gospel, in chronological order, as a guide for the study of the Gospel history according to the Holy Scriptures itself, without the help of a textbook, with a map of Palestine depicting the travels of Jesus Christ, and an index of all church readings from the four evangelists]. Sankt-Petersburg, Russia. [In Russian].

9. (1885). *Materialy dlia istorii pravoslavii v Podolii. Uchrezhdenie Bratslavskoi i Podolskoi eparkhii i ustroenie eia pri preosviashchennom Ioannikii, arkhiepiskope Podolskom i Bratslavskom (1795–1819 hh.)* [Materials for the history of Orthodoxy in Podolia. Establishment of the Bratslav and Podolsk diocese and its establishment under the Eminence Ioannikii, Archbishop of Podolsk and Bratslav (1795–1819)]. *Podolskie Eparkhialnie Vedomosti*, 22, 461-477. Kamenets-Podolskii, Ukraine. [In Russian].

10. Zverinskii, V. V (1867). *Monastyri v Rossiiskoi imperii* [Monasteries in the Russian Empire]. Sankt-Petersburg, Russia. [In Russian].

11. Nikifor (Nikolaos Hlikas; mitrop.). (1895). *Vysokopreosviashchennishego Nikifora (Glikasa), mitropolita Mifimnskogo Slova* [His Eminence Nicephorus (Glykas), Metropolitan of the Mithymnian Word]. Sankt-Peterburg, Russia. [In Russian].

12. (1869). *Nikon Ponomarev (1853–1860). Nekrolog* *Volohodskie Eparkhialnie Vedomosti*, 22, 835-836. Vologda, Russia. [In Russian].

13. (1868). *Otchet o sostoianii bogoslovskoi uchenicheskoi biblioteki Podolskoi dukhovnoi seminarii za pervuiu polovinu uchebnogo 1867/8 goda* [Report on the state of the theological student library of the Podolsk Theological Seminary for the first half of the academic year 1867/8]. *Podolskie Eparkhialnie Vedomosti*, 6, 118-127. Kamenets-Podolskii, Ukraine. [In Russian].

14. (1868). *Pravila dlia uchenicheskoi biblioteki Podolskoi dukhovnoi seminarii, utverzhdennye ego preosviashchenstvom, preosviashchennisheym Leontiem, episkopom Podolskim i Bratslavskim, 10 noiabria 1867 goda* [Rules for the student library of the Podolsk Theological Seminary, approved by His Eminence, His Eminence Leontius, Bishop of Podolsk and Bratslav, November 10, 1867]. *Podolskie Eparkhialnie Vedomosti*, 6, 116-118. Kamenets-Podolskii, Ukraine. [In Russian].

15. Starenkyi, I. O. (2013). *Biblioteki dukhovnykh navchalnykh zakladiv Podilskoi yeparkhii i yikh rol u zberezhenii pamiatok druku i pysma* [Libraries of theological educational institutions of the Podolsk diocese and their role in the preservation of monuments of printing and writing]. *Naukovi pratsi Kamianets-Podilskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Ohienka*, 3, 176-181. Kamianets-Podilskyyi, Ukraine. [In Ukrainian].

16. Fotii (Spasskii; arkhymand.). (1832). *Ustav Novgorodskogo pervoklassnogo Yureva obshezhitel'nogo monastyria* [The charter of the Novgorod first-class Yuryev cenobitic monastery]. Moskva, Russia. [In Russian].

17. Yakubovich, V. (1892). *Vysokopreosviashchennyi Ioannikii arkhiepiskop Podolskii i Bratslavskii konchyna i raspredelenie naslednikami ego imushchestva* [His Eminence Archbishop Ioanniky of Podolsk and Bratslav death and distribution of his property by heirs]. *Podolskie Eparkhialnie Vedomosti*, 4, 61-69; 6, 103-116. Kamenets-Podolskii, Ukraine. [In Russian].

18. Gołembowski, A. (1751). *Lilium ad influxum pectoralis Phæbi D. Thomæ Aquinatis mirabiliter refflorescens seu Candor philosophiæ naturalis* [The lily is miraculously reviving the influence of Phebus in the breastplate of St. Thomas Aquinas, or the brightness of natural philosophy]. Leopoli, Ukraine. [In Latin].

19. Maciejowski, M. (1816). *Wykład nauk i sposobu tychze dawania, w Gimnazyum Podolskiem* [A lecture on the teachings and the way of giving them in the Podolian Gymnasium]. Berdyczow, Ukraine. [In Polish].

20. Wellanski, D. M. (1807). *Dissertatio physico-medica de reformatione theoriæ medicinae et physicae auspicio philosophiæ naturalibus inuente* [Physico-medicine dissertation on the reform of medical theory and physics under the auspices of natural philosophy]. Petropoli, Russia. [In Latin].

Alla Beba,

<https://orcid.org/0000-0002-3704-1653>,

Junior Researcher,

Department of Library Collections and Historical Collections,

Institute of Book Studies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine

BOOK SIGNS AS A SOURCE FOR STUDYING THE HISTORICAL LIBRARY OF THE PODILSK THEOLOGICAL SEMINARY

The purpose of the article is the analysis of ownership and donation inscriptions, with the aim of establishing the first owners of the books of the library of the Podilsk Theological Seminary, which are stored in the department of library collections and historical collections of the Institute Books of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine. **The research methodology** consists in the application of systematic, historical and chronological methods, which allows to investigate the history of the formation of the book collection and the ways of the arrival of books to the scientific library. **The scientific novelty** consists in the application of the analysis of ownership and donation inscriptions on books from the collection of the fundamental library, in the process of researching the history of the Podilsk Theological Seminary Based on the inscriptions, an attempt was made to trace the ways in which the books got to the book-collecting seminary. **Conclusions.** It was found that the fund of the fundamental library of the Podilsk Theological Seminary was formed from various sources. The vast majority of books of a scientific nature got to the book-collecting seminary after the closure of Polish educational institutions and monasteries located on the territory of Podillia. According to the time of existence of the monastery libraries, these editions belong to the old prints. Books from private libraries are attributed by book marks. It has been established that one of the largest private collections, which became part of the fundamental library, belonged to the archbishop of the Podilska and Bratslav eparchy Ioannikiy (I. Nikyforovych-Polonskyi (1742–1819)). Donation inscriptions belonging to well-known church figures and patrons were identified and researched. In addition, authors who donated their books to the book-collecting seminary were identified. It was found that a small part of the books got to the fundamental library from the Podilsk provincial library, as evidenced by the stamp on the title page of the copies.

Keywords: book marks, gift inscriptions, Podilsk Theological Seminary, Ioannikiy (Nikyforovych-Polonsky), V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine.

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine

3, Holosiivskyi ave., Kyiv, 03039, Ukraine

e-mail: charrado2017@ukr.net

Стаття надійшла до редакції 13.03.2024 р.